

Lucyna Przybylska

Współczesny krajobraz sakralny Gdyni

Zeszyty Gdyńskie nr 5, 223-230

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lucyna Przybylska

Współczesny krajobraz sakralny Gdyni

Wprowadzenie

Celem artykułu jest ukazanie zróżnicowania krajobrazu sakralnego Gdyni. Autorka starała się odpowiedzieć na następujące pytania: Czy obiekty sakralne są widoczne w krajobrazie miasta? Czy w krajobrazie sakralnym dominuje chrześcijański symbol krzyża w związku z tym, że w Gdyni ponad 90% mieszkańców przyjmuje się, że jest wyznania rzymskokatolickiego?

Badania obejmujące krajobraz według A. Jackowskiego (2003) należą do formalnego kierunku badawczego, obok kierunku funkcjonalnego i historyczno-genetycznego, wyróżnionych w geografii religii¹. W poprzednich pracach z geografii religii autorka (Przybylska, 2008) zajmowała się przestrzenią sakralną, którą, wzorując się na określeniach przestrzeni turystycznej S. Liszewskiego (1995) i przestrzeni pielgrzymkowej A. Jackowskiego (2003), traktować można jako funkcjonalnie wyróżnioną podprzestrzeń przestrzeni geograficznej, będącą odzwierciedleniem potrzeb i możliwości wyrażania przekonań religijnych danej społeczności². Relacje między pojęciami krajobrazu i przestrzeni sakralnej autorka rozumie następująco: miejsca święte (obiekty i obszary sakralne) tworzą krajobrazy sakralne, które to z kolei są częścią przestrzeni sakralnej. Innymi słowy, przestrzeń sakralną danej jednostki osadniczej tworzą: człowiek religijny (*homo religiosus*), krajobraz sakralny, różnego rodzaju miejsca święte oraz zachodzące między nimi relacje. W pojęciu „krajobrazu” w niniejszym artykule nawiązano do tradycyjnego nurtu geografii, opisującego poszczególne miejsca, a zarazem do słownikowego określenia „krajobrazu”, czyli „widoku okolicy, przestrzeni powierzchni ziemi widzianej z pewnego punktu”³. Tymi „punktami” w niniejszym opracowaniu są główne trasy komunikacyjne. Poznanie krajobrazu sakralnego Gdyni nastąpiło poprzez analizę trzech rodzajów szlaków komunikacyjnych i zarazem trzech perspektyw poznawczych: pasażera Szybkiej Kolei Miejskiej, kierowcy samochodu osobowego i turysty pieszego.

---

¹ A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Instytut Geografii i Gospodarki Przemysłowej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

² A. Jackowski, dz. cyt.; S. Liszewski, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, t. 5, z. 2, Łódź, s. 87-102; Przybylska L., 2008, Zróżnicowanie przestrzeni sakralnej Gdyni, Regiony Nadmorskie 14, Katedra Geografii Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Gdańskiego, Gdynia-Pelplin.

³ K. Ostaszewska, *Geografia krajobrazu. Wybrane zagadnienia metodologiczne*, Warszawa 2002, s. 45.

Elementy przestrzeni sakralnej Gdyni

Wśród 227 obiektów i obszarów sakralnych w Gdyni najczęściej znajduje się krzyży, kapliczek i figur przydrożnych (117). Zarówno wymienione obiekty małej architektury sakralnej, jak i pozostałe miejsca święte – kościoły, kaplice i cmentarze świadczą o dominującej roli Kościoła rzymskokatolickiego w kształtowaniu przestrzeni sakralnej Gdyni. Na badanym obszarze znajduje się pięć razy więcej kościołów i kaplic rzymskokatolickich (81, w tym między innymi zakonne) niż innych wyznań (17); ponad połowa cmentarzy należy do Kościoła rzymskokatolickiego (7 z 12). Dominującym wyznaniem, tak pod względem liczby kaplic, jak i liczby wiernych są w mieście Świadkowie Jehowy, którzy posiadają najwięcej kaplic (5) i wyznawców (około 1000). Pozostałe kościoły skupiały około 600 wiernych⁴.

Brak natomiast w Gdyni stałego miejsca nabożeństw najliczniejszej mniejszości religijnej w Polsce, jakim jest Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (506 800 wiernych w 2005 roku). Niemniej jednak od kilku lat na cmentarzu wojskowym w Redłowie przy ul. Legionów stoi widoczny z ulicy, duży krzyż prawosławny (ryc. 1).

Ryc. 1. Krzyż prawosławny na cmentarzu wojskowym przy ul. Legionów w Redłowie.

Źródło: fotografia autorki z 2010 roku.

⁴ L. Przybylska, dz.cyt. Pomocnym źródłem informacji o kościołach i kaplicach rzymskokatolickich oraz duchowieństwie są wydawane co kilka lat przez Kurię Biskupią „schematyzmy”. Najnowszy to: Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej 2006, 2006, Kuria Metropolitalna Gdańska, Gdańsk. Natomiast wiadomości o krzyżach, kapliczkach przydrożnych, cmentarzach, miejscach nabożeństw innych wyznań autorka zebrała przeprowadzając badania terenowe oraz korzystając z rozproszonych źródeł informacji (L. Przybylska, dz. cyt.).

Do czynników kształtujących przestrzeń sakralną miasta zaliczono: strukturę przestrzenną, rozwój terytorialny miasta oraz uwarunkowania historyczno-osadnicze. Analizując prawidłowości rozmieszczenia miejsc świętych w Gdyni zauważono duży wpływ dynamicznego rozwoju miasta w okresie międzywojennym na kształt przestrzeni sakralnej, stąd widoczny współcześnie w przestrzeni sakralnej podział miasta na obszar przedwojenny i tereny włączone po 1945 roku. W czasie badań wyróżniono dwa obszary: charakteryzujący się małą gęstością miejsc świętych obszar włączony do granic administracyjnych Gdyni po 1945 roku oraz terytorium przedwojenne miasta o 3 razy większej gęstości miejsc świętych.

Oba obszary różnią się także rodzajem miejsc świętych. Obszar włączony do granic miasta po wojnie współcześnie posiada większy udział terenów rolniczych i zielonych, a jego krajobraz sakralny zdominowany jest przez krzyże i kapliczki przydrożne stanowiące 3/4 jego obiektów sakralnych. Ponadto w obszarze przedwojennej Gdyni wyodrębniono obszar, w którym położona jest prawie połowa miejsc świętych miasta – pas zwartej zabudowy mieszkaniowej, usytuowany przy głównej linii komunikacyjnej miasta, którego kształtowanie się sięga lat dwudziestych XX wieku, okresu powstawania ośrodka portowo-miejskiego Gdyni. W wydzielonym pasie znajduje się obszar o najwyższej w mieście gęstości obiektów sakralnych: wykształcone już w okresie międzywojennym centrum handlowo-usługowe i administracyjne Gdyni, które nazwać można również centrum sakralnym miasta. Wokół śródmieścia znajduje się połowa miejsc świętych wydzielonego pasa lub, porównując w skali całego miasta, prawie 1/4. O wyjątkowości wyróżnionego obszaru świadczy również położenie 1/3 kościołów i kaplic rzymskokatolickich, w tym ponad połowy kaplic zakonnych znajdujących się w mieście oraz 1/3 miejsc kultu nierzymskokatolickich związków wyznaniowych.

Ukazany zarys charakterystyki przestrzeni sakralnej Gdyni miał na celu pomoc w udzieleniu w dalszej części artykułu odpowiedzi na pytania: czy imponująca liczba obiektów sakralnych Gdyni „ma przełożenie” na krajobraz sakralny miasta? Które obiekty sakralne są najczęściej widoczne w krajobrazie miejskim?

Krajobraz sakralny Gdyni oczami pasażera kolei

Na odcinku linii kolejowej Szybkiej Kolei Miejskiej Gdynia Główna – Sopot na terenie administracyjnym Gdyni pasażer jest w stanie dojrzeć 10 obiektów sakralnych: bryły lub same wieże kościołów z symbolem krzyża łacińskiego umieszczonego na elewacji lub szczytcie wieży oraz 2 cmentarze: w Kolibkach i przy kościele Matki Boskiej Bolesnej i 3 krzyże: na Kamiennej Górze, przy Alei Zwycięstwa w Kolibkach oraz krzyż-Pomnik Ofiar Grudnia 1970 roku przed Urzędem Miasta.

Trzeba jednak pamiętać, że niektóre obiekty sakralne są lepiej od innych widoczne, gdyż są większe lub dłużej widoczne dla pasażera. Do lepiej widocznych należy kościół Matki Boskiej Bolesnej i otaczający go cmentarz (Gdynia Orłowo), kościół św. Antoniego Padewskiego (Gdynia Wzgórze św. Maksymiliana) oraz kościół

Najświętszego Serca Pana Jezusa (Gdynia Główna).

Z kolei pasażer kolejki jadącej w stronę Wejherowa z Gdyni Głównej obiekty sakralne dostrzeże wyłącznie po południowo-zachodniej stronie miasta, w części mieszkaniowej dzielnic Grabówek, Leszczynki, Chylonia i Cisowa i będą to kościoły (św. Rodziny, św. Józefa, Przemienienia Pańskiego) bądź tylko ich wieże (lepiej widoczna św. Mikołaja, i gorzej św. Alberta Chmielowskiego). O ile kościół św. Rodziny w Grabówku jest słabo widoczny, to stojący przed nim od strony ul. Morskiej krzyż, bardziej przykuwa uwagę pasażera SKM, jak i pasażera samochodu osobowego, ze względu na nietypowy żółty kolor.

Zatem obiekty sakralne Gdyni mają korzenie chrześcijańskie, a których to identyfikacja jako obiekt związany z religią możliwa jest dla obserwatora poprzez symbol krzyża widniejący w różnej skali i w różnym miejscu obiektu sakralnego. Wydaje się, że to duża ilość (21), jak na tak krótki odcinek (9 stacji SKM). Architektura wymienionych kościołów „mówi” o korzeniach miasta (starsze kościoły, jak na przykład w Orłowie), jak i o potrzebie religijnej współczesnego społeczeństwa (XX wieczne świątynie).

Krajobraz sakralny Gdyni oczami kierowcy samochodu osobowego

Mieszkaniec bądź odwiedzający Gdynię (od strony Rumi lub Sopotu), poruszający się przy wykorzystaniu indywidualnego środka transportu, również może wyrobić sobie zdanie o obecności obiektów sakralnych w krajobrazie miejskim. Będzie się ono różniło od oglądu pasażera Szybkiej Kolei Miejskiej omówionego wcześniej z kilku względów: innego przebiegu trasy, do 400 m od linii kolejowej, ponadto niżej od kolei, która biegnie nasypem oraz zawężonego pola widzenia z powodu koncentracji, jakiej wymaga prowadzenie samochodu.

Wjeżdżający do Gdyni od strony Rumi przy drodze krajowej nr 6 (ze Szczecina), dalej przy wjeździe na obwodnicę łączącą się z drogą krajową nr 468, może dostrzec na 8 km odcinku ul. Morskiej (do ul. Śląskiej) 3 kościoły, 4 krzyże przydrożne, a także 3 krzyże powypadkowe, 1 ustawiony przy wjeździe na obwodnicę i 2 w okolicach Domu Towarowego Chylonia.

Położony w lesie kościół Dobrego Pasterza w Cisowej zwraca uwagę swoją wieżą wychylającą się ponad drzewostanem, przywołując wrażenie położonej malowniczo, gdzieś w górach, świątyni. Natomiast kościół św. Józefa w Leszczynkach przykuwa uwagę kierowcy swoją masywną betonową bryłą, zlokalizowanej przy omawianej arterii komunikacyjnej, o najwyższym obciążeniu ruchu drogowego w województwie. W krajobrazie miejskim podróżujący samochodem ul. Morską w stronę Śródmieścia dostrzeże ponadto widoczną z daleka wieżę kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa w centrum miasta. Natomiast położony przy Morskiej kościół św. Rodziny w Grabówku, z powodu małych rozmiarów i zasłaniających go sąsiadujących budynków nie jest widoczny dla kierowcy, jedynie 2 krzyże stojące tuż przy chodniku, u wejścia na teren przykościelny. Obok wymienionych krzyży przy omawianej trasie stoi także

krzyż, tzw. misyjny, widoczny z drogi, przy wspomnianym kościele św. Józefa oraz typowy przydrożny krzyż, przy wyjeździe z Gdyni do Rumi.

Nie ma natomiast na opisywanej ul. Morskiej kapliczek i figur, tak charakterystycznych na drogach nie tylko lokalnych, ale krajowych i wojewódzkich w Polsce, przechodzących przez tereny wiejskie o dużej sieci osadniczej, o czym świadczą między innymi badania terenowe autorki w lutym 2010 roku, gdy na 71 km odcinku dróg krajowych i wojewódzkich relacji Ustrzyki Dolne-Sanok-Brzozów zinventaryzowano 59 obiektów sakralnych w krajobrazie „przydrogowym”, z czego aż 33 stanowiły kapliczki i figury, głównie maryjne. Krajobraz sakralny głównych ulic miast różni się zatem od charakteru krajobrazu sakralnego terenów nieurbanizowanych, nie tyle ilością obiektów (w obu przypadkach jest to około 1 obiekt sakralny na 1 km drogi), ale ich rodzajem: w mieście więcej kościołów, na wsi kapliczek i krzyży.

Podróżując przez Gdynię, od skrzyżowania ul. Śląskiej z ul. Morską w Gdyni do granic z Sopotem, na 7 km odcinku drogi 468 łączącej śródmieścia Gdyni i Gdańska, jest w stanie zauważyć 6 obiektów sakralnych, w tym dwa kościoły: św. Antoniego na Wzgórzu św. Maksymiliana oraz wieżę kościoła Matki Boskiej Bolesnej w Orłowie.

Charakterystyczne, że nawet przy głównej drodze samochodowej w aglomeracji ostali się niemi świadkowie historii ziem dzisiejszego Trójmiasta – kapliczki przydrożne, o wiekowej tradycji, po jednej w Gdańsku (maryjna w Oliwie), Sopocie (maryjna przy wjeździe na ul. Malczewskiego) i Gdyni (św. Jana Nepomucena przy Dworcu SKM Wzgórze św. Maksymiliana). Współczesna czteropasmowa droga dawniej była traktem pielgrzymim z Klasztoru Cystersów w Oliwie do kalwarii w Wejherowie.

Ponadto kierowca na omawianym odcinku, stanowiącym Aleję Zwycięstwa, tak jak i pasażer SKM, może dostrzec krzyż metalowy stojący w miejscu przedwojennego kościoła w Kolibkach, w rozwidleniu Alei. Natomiast niezauważalny dla kierowcy jest stary cmentarz, usytuowany na wzniesieniu za krzyżem, widoczny za to dobrze z wyżej przejeżdżającej kolejki. Ponadto w Orłowie przy analizowanej drodze stoi Klasztor sióstr Elżbietanek, z niewielką kaplicą publiczną z wejściem od ulicy, na dachu której umieszczono figurę Maryi. Ten duży biały budynek zakonny, stojący naprzeciw Centrum Handlowego „Klif”, gdyby nie złoty napis informujący o kaplicy rzymskokatolickiej umieszczony nad wejściem i wspomniana figura, nic nie zdradzałoby charakteru sakralnego miejsca. Również w Orłowie, przy Parku Kolibki, blisko jezdni, stoi niewielkich rozmiarów krzyż powypadkowy, często w Polsce spotykany przy drogach zamiejskich, rzadziej zaś w mieście (ryc. 2.).

W Gdyni, obok wymienionych 4 powypadkowych krzyży, stojących przy ul. Morskiej i Alei Zwycięstwa, spotkać można podobne również przy ul. Chwarznieńskiej, Wielkokackiej i przy obwodnicy. Krzyże powypadkowe, niezbyt wielkie, stawiane przy drogach w miejscach wypadków śmiertelnych, nierzadko ozdobione kwiatami czy zniczami, mówią owszem o religijności, o przywiązaniu do symbolu chrześcijańskiego krzyża, częściowo w jakiejś mierze o skali wypadkowości danej trasy, ale bardziej o nowych zwyczajach społeczeństwa zmotoryzowanego

obszarów o tradycji chrześcijańskiej. W dyskusji nad polskim fenomenem krzyży stawianych w miejscach wypadków w „Gazecie Pomorskiej” z 30 października 2009 roku pojawiają się określenia plastyka: „ciekawe zjawisko”, „kolejna emanacja nowobogackiej

Ryc. 2. Krzyż powypadkowy przy Alei Zwycięstwa w Kolibkach.

Źródło: fotografia autorki z 2010 roku.

wyobraźni”, który w zamian krzyży proponuje sadzić jałowce w miejscu tragicznych wypadków⁵. Z kolei psycholog zwraca uwagę na pozytywny aspekt krzyży powypadkowych będących czytelnym symbolem, który „wywołuje refleksję i działa na podświadomość”, przypominając o kruchości życia, wpływając tym samym nieraz bardziej skutecznie niż inne znaki na bezpieczną jazdę. Z kolei kustosz sanktuarium bł. Karoliny w Zabawie koło Tarnowa zamierza stworzyć Pomnik Ofiar Wypadków Drogowych i centrum wsparcia dla rodzin; uważa przy tym, że „przydrożny rów nie jest dobrym miejscem pamięci i nie jest dobrym miejscem dla krzyża” i chciałby je uszanować dając im miejsce na pomniku⁶.

Krajobraz sakralny oczami turysty pieszego

Odwiedzający popularne piesze trasy wycieczkowe zarówno w 1000-letnim Gdańsku, znanym kurorcie w Sopocie czy w najmłodszej Gdyni, „miasta z morza i marzeń” szukają specyfiki trzech wymienionych miast i oglądają ich innego rodzaju atrakcje turystyczne. Znamienne, że trakty piesze dziś masowo odwiedzane przez turystów to także miejsca, przy których stoją najstarsze świątynie i inne obiekty związane z religią. Tak też jest i w Gdyni.

---

⁵ Krzyże przydrożne, Gazeta Pomorska, 30.10.2009, s. 33-34.

⁶ Tamże.

Idąc z Dworca Głównego PKP ulicą 10 Lutego na Skwer Kościuszki, pieszy dostrzeże 2 kościoły widoczne w przecinających ulicach 3 Maja (Najświętszego Serca Pana Jezusa) i Świętojańskiej (Najświętszej Marii Panny Królowej Polski, najstarszy w Śródmieściu i zarazem uznany za zabytek). Spacerującym po Skwerze Kościuszki, „wizytówce Gdyni”, przy której cumuje „Błyskawica” i „Dar Pomorza”, stale towarzyszy z oddali dobrze widoczny stalowy krzyż-pomnik z pobliskiej Kamiennej Góry. Ponadto na Skwerze, w okolicach fontanny, zauważyć można tablicę poświęconą wizycie Jana Pawła II w Gdyni w 1987 roku. Słabo natomiast widoczny jest krzyż przydrożny przy ul. Waszyngtona, 200 metrów od Skweru (ryc. 3).

Ryc. 3. Zabytkowy Krzyż Rybaków przy ul. Waszyngtona w Śródmieściu.

Źródło: fotografia autorki z 2010 roku.

Krzyż Rybaków im. Tadeusza Wendy ustawiony podczas budowy portu gdyńskiego w 1922 roku (od 1932 roku w obecnym miejscu, w czasie wojny usunięty), jako jedyny z kilkudziesięciu krzyży w mieście został uznany za zabytek ruchomy w marcu 2006 roku. Podświetlenie krzyża w godzinach wieczornych, jak i sąsiedztwo w pobliżu prestiżowej budowli XX wieku Sea Towers, niewiele zmienia faktu jego słabej zauważalności w krajobrazie, na którą składają się przede wszystkim same niewielkie rozmiary tego obiektu, w porównaniu do otaczających budynków, po drugie sąsiedztwo parkingu strzeżonego (samochody parkują tuż przed okalającym

go płotkiem, mniej zasłoniętym w dni wolne od pracy)⁷, jak i oddalenie od ciągu turystycznego deptaku i al. Jana Pawła II przy Skwerze Kościuszki.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza „widoczności” obiektów sakralnych w miejscach najczęściej uczęszczanych przez mieszkańców i odwiedzających Gdynię dowodzi, że krajobraz sakralny miasta ma charakter chrześcijański oraz że w zależności od rodzaju obiektu sakralnego zauważalne są one w różnym stopniu. Kościoły chrześcijańskie, a szczególnie ich wysokie wieże, w najwyższym stopniu kształtują krajobraz sakralny Gdyni.

O ile krajobraz sakralny Starego i Głównego Miasta w Gdańsku to krajobraz monumentalnych, gotyckich kościołów rzymskokatolickich, to Śródmieście niespełna 100 letniej Gdyni wyróżniają XX-wieczne świątynie rzymskokatolickie i górujący nad miastem nowoczesny krzyż przydrożny, czyli monumentalny, stalowy krzyż-pomnik na Kamiennej Górze, wskazujący na przywiązanie do tradycji chrześcijańskiej młodego miasta.

O zdominowaniu przestrzeni sakralnej Gdyni przez chrześcijańską symbolikę krzyża świadczy między innymi fakt, że jedynym rodzajem obiektów sakralnych, który występuje w każdej dzielnicy jest krzyż przydrożny: ustawiony przy kościele, przy polnej lub asfaltowej drodze, przed domem jednorodzinny lub na placu jako krzyż-pomnik⁸. Krzyż jest również elementem architektonicznym rzymskokatolickich kościołów, kaplic i kapliczek przydrożnych; „obecny” jest także na elewacjach kilku świątyń innych wyznań.

Przyczyną mniejszej „obecności” 22 domów zakonnych i 17 kościołów innych wyznań w krajobrazie gdyńskim są dwie współczesne tendencje: z jednej strony do budowy znacznie mniejszych rozmiarów budynków kultu, mniej monumentalnych, niż w minionych wiekach, a z drugiej strony do budowy wyższych budynków sfery profanum (np. wieżowców) zasłaniających w rezultacie mniejsze bryły obiektów związanych z sacrum. Ponadto domy zakonne i nierzymskokatolickie miejsca kultu ze względów ekonomicznych tworzących je wspólnot zazwyczaj nie osiągają dużych rozmiarów, więc nie górują nad okolicą i są niezauważalne przez większość osób, jak np. turystów czy osób dojeżdżających koleją lub samochodem. Nie można zapominać jednak, że obiekty te tworzą bardzo lokalny krajobraz sakralny, ograniczony nieraz tylko do jednej ulicy.

Ponadto zaobserwować można znaczne różnice krajobrazu miejskiego widocznego „za dnia” oraz po zmroku, kiedy oświetlone pozostają, a przez to i widoczne, tylko wybrane obiekty. Jak dużo jest wśród nich obiektów sakralnych, pozostaje interesującym tematem dociekań zasługującym na osobny artykuł.

---

⁷ W chwili nanoszenia poprawek przed oddaniem do druku parking został oznaczony jako teren budowy.

⁸ L. Przybylska, dz. cyt.